

A vándorvírus*

Tőzsér Árpád: *Lélekvándor*

Tőzsér Árpád új kötete, a *Lélekvándor (Új versek, 2017–2018)* teljes pompájában vonultatja fel a költő eddigi opusainak jellemzőit, mindenekelőtt a történetelvű dikciót; az alábbiakban főként erre a jellemzőre figyelek. „1913-ban, Párizsban már november 3-án leesett a hó” – kezdődik a XXXVI. fejezet című tagolatlan hosszúvers, mely vizuálisan is a próza képét mutatja. A vers egyébként Anatole France *Angyalok lázadása* című regényébe lép bele, egy fiktív (az utolsó utáni) fejezet révén: ismeretes, hogy France regényében a bukott angyal lázadást szít Isten ellen, de az utolsó pillanatban meggondolja magát, s így szól csapatához, Tőzsér Árpád szavaival: „ne hódítsuk meg az eget, legyen elegendő a tudat, hogy meg tudjuk hódítani. A győztes háború vereséget nemz, a legyőzött Istenből Sátán lesz, a győztes Sátánból Isten.” Eddig az Anatole France-mű. Amelynek természetesen a Tőzsér-versben szereplők is szereplői, köztük madame des Aubels sem kitalálmány, sőt még fekete harisnyája sem. Amit Tőzsér hozzátesz, az, sarkítva, nem több egy májusi havazásnál. Meg néhány, látszólag ebből eredeztetett felismerésnél. Például, hogy az embernek nem őrangyalra, hanem vitapartnerre van szüksége. Mert nem eszmékkal vannak vitáink, hanem emberekkel, lett légyenek akár angyalok is. Az igazi partner mindig jó debatter.

Kissé eltávolodtam az első mondattól, így most csak megismétlem: a narráció, a mesélés szerzőnk verseinek egyik jellemzője. (S ez volt már a 2007-es *Légyőke-ekben* is.) Azt is mondhatnánk, hogy a roppant széles filozófiai és nyelvfilozófiai ismeretanyagban és műveltségi szinteken otthonosan mozgó szerzőnk minden úgymond történetben talál egy rést, ahová befurakszik, s ahol szabadon szárnyaló eszméinek teremt teret. Lásd ehhez a *Próbálkozik a tavasz* két első sorát: „Próbálkozik a tavasz, beteszi lábát / a megnyitott ajtó s küszöb közébe.” Ilyen volt már az (1982-es) *Adalékok a Nyolcadik színhez* kötete is, melyben szabadjára engedte bölcséleti indíttatású képzelőerejét, de ilyen a Faustus-drámája is (*Faustus Prágában*, 2005). Nem véletlenül *Lélekvándor* a kötet címe, jelzi Tőzsér spiritualitás iránti szenvedélyes vonzalmát. Aki minden kötetében megteremti vagy megtalálja (a kettő ugyanaz, mert a talált is képzelet szüleménye) azt az alakot, melynek vagy egy vonását nagyítja fel, vagy korábban nem ismert epizódokat szó köré. Tőzsér lát-

* Az eredetileg a dunszt.sk online felületén olvasható, 2020. március 20-i recenziót a szerző bocsátotta folyóiratunk rendelkezésére. *A szerk.*

hatóan szeret hozott anyagból dolgozni, de pontosabb talán úgy mondani: hozott anyagon dolgozni. A hozott anyag lehet saját is: gondoljunk csak a korábbi verseit át- meg újraíró, nem befejezettek, tehát nyitottnak tartott Tőzsér Árpádra!

A kötet megjelenése óta eltelt időben az *ÉS* hasábjain megjelent *A végső mérlegen* című versében még a halál is ilyen, hozott: „Túl sok bennünk a »hozott« halál, / s kevés a saját, a hites.” Reciklál, s közben megemeli tárgyának anyagát. De a reciklál sem pontos kifejezés, inkább azt mondanám, lefújja a port a régi történe-tekről, s ugyanezzel a mozdulattal lelket lehel beléjük. A lélekvándor nem egyéb, mint spiritusz. A kötet 2., 3. és 4. verse a satíráíró Iuvenalist állítja középpontba, nevezetesen három véleményét – egyszer „a megcsalott nő”-ről, s kétszer a fel-szarvazott szenátorról. A görög-római világ felhozott figurái és a hozzájuk tapadt írásos és szájhagyomány ürügy arra, hogy kifejtse róluk alkotott nézetét, vagy mint a *Iuvenalis a Domitianus-kor műveltségéről* című vers zárlatában a jelenkor nézetét, felfogását, erkölcsét: „s író? Az mi?! – kérdik. Azt mondd: mennyi a föld-je? / S pénze? Semmi? Akkor semmit ér maga is csak! / Könyvet – a tűzön kívül – nálunk senki sem olvas!” A három Iuvenalis-vers történetét nem melleleg a hexameter hordozza, vagyis az antik téma itt mintha kikövetelte volna magának a klasszikus metrumot is.

A történetészövésen (gondoljunk csak a Mittel-versekre!) és az impozáns mű-veltséganyagban való elmerülésen és annak átmozgatásán kívül a Tőzsér-versek további jellemzője a szerepvers. Belehelyezkedik egy – általában – mellékalak-ba, pontosabban beleépül, akár egy vírus, és az anyatestet új, nem várt mozgásra készíti. Itt van példának egy a sok közül: az öreg és vak Milton lányát, Deborah-t a *Deborah avagy az Éden szíve* című versfüzérben:

*Jaj, én vagyok az »Elveszett Paradicsom« első
s igazi vesztese, én, Deborah-Éva, ki elsőként
olvasom apám veszteségeinek végtelen sorát a
mítoszok ősi lupéjától szinte elviselhetetlenre
nagyítva, s vice versa: a biblia csillagok közé
feszített drámái személyes közelükkel engem is
szereplő-részessé avatnak (Kiemelés tőlem – Cs. G.)*

S akkor álljon itt még egy példa ehhez. A szerepek kinagyítása egyben a szerepek átértelmezése is, az analóg helyzetek egy helyzetre deriválása, amiként az *A megértés alakzatai* című versben is látható; a cím egyúttal azt is jelzi, hogy Tőzsért nem a konkrét élethelyzetek és hasonló szerepek érdeklik, hanem az általuk megfogalmazható és megfogható irodalmi-nyelvi-filozófiai tapasztalat:

*A szamarat vezető férfit szerepei üldözik,
a gyermeket származása – a nőt a létezés méltánya köthetné hozzájuk,*

*de színültig van telítve környezetével s magzatával,
nem érdeklí a tetrarchák fenséges rettegése, csak a saját félelme.
A megfáradt ember persze nem József, s társa nem Mária,
csak a drámájuk analóg: a test örök-egy rezonanciája.
Mintha elhasznált megértési alakzatok, etikai szintek s méltányok
boldogtalansága vonulna ismeretlen számárháton.*

Noha szerzőnk általában kerüli a leegyszerűsíthető konkretizálások lehetőségét, a vers az újszövetségi történet aktualizált verziójának is tartható, s ekként a politika s a közélet által elkoptatott migráns-narratíva poétikai leképezésének. S végül említsük itt a *Piroska szerelme* (*Apokrif strófák a Toldi szerelméhez*) verset, mely, mint alcíme is mondja, nem része az Arany János-műnek, s a vers ezt a hiányt hivatott pótolni, nem mellesleg Arany-sorokkal. A pótlás pedig azzal a képpel játszik el, hogy a nevezett ifjú hölgy mellé kirendelt Örzse felkelti Piroskában az anyát, az álmat s mindenekelőtt a vágyat, vagyis egy lesbikus epizóddal bővül-egészül ki az Arany-mű. A vers konklúziója: „a szegény, kijátszott Rozgonyi Piroska / szűzen, de nem véten vonult kolostorba.” Látható, Tózsér megtartotta a felező tizenkettes formáját is.

A *Lélekvándor* című legújabb verseskötetre is érvényes, amit évekkkel ezelőtt Németh Zoltán vetett papírra ezzel a költészettel kapcsolatban: „Tózsér Árpád végső soron olyan folyton változó költészetet művel, amely szüntelenül reagál az idő változásaira és a kánon kihívásaira. [...] Életműve már most is és önmagában is kész irodalomtörténet, szívós harc az értékért.” Tegyük hozzá, mindez nemcsak a választott témáira érvényes, hanem – különösen a *Lélekvándor* tapasztalatai szerint – legalább ennyire a formanyelvére is. A szerepjátékok és a nyelvjáték együttesen olyan magas szintre emelik e legújabb opust, mely már nemcsak irodalomtörténet, hanem irodalomtörténetek sora. A saját és a mások szövegeinek egybecsúsztatásai kitűnő poétikai és fenomenológiai ürügyek arra, hogy Tózsér mindig más hangon szólaljon meg, hogy mindig más helyzetekben keresse önmagát és korát. Ismét Németh Zoltánt idézve: „Érett, jól működtetett nyelv ez, amely a filozófia és a műveltségelemek zsúfoltsága miatt versbe írt, atipikusan tördelt filozófiai eszmefuttatásnak, verses történelmi esszének vagy lírai kritikának olvasódik.”

Erotika és halál – a kötet számos verse alakul e két entitás mentén, emeljük ki közülük a *Hogyan készülünk derűsen a halálra?* című, Zs. Nagy Lajosnak ajánlott, alcíme szerint Zs. Nagy Lajos költő úrnak, a túlvilágra. Nem ez az első verse Tózsérnek, melyben a pálya- és kortárs előtt tiszteleg, pontosabban kezet nyújt neki a korokon át; a gesztus a 2002-ben születetett *Zsé arca* versből lehet ismerős. Igaz, szerzőnk nem szelektál a pálya- és kortársai közt, számos verse és kisprózája idézi meg Dobos Lászlót, Duba Gyulát, Cselényi Lászlót – a sor hosszan folytatható, ebben a mostani kötetben szerepel egy Grendel Lajos agyvérzését tematizáló is (*Thészeusz egy moszkvai kórházban*). A derűs halálra való felkészülés képe egy Umberto

Eco-írásból származik, s Tőzsér a zárlatában helyezte el mondanivalója lényegét, nevezetesen hogy „a bennünk susogó / transzcendenciát elhazudjuk”, vagy még kifejezőbben: ahogy a múlt rendszert, úgy a mostanit is az öncsalások és öncsalatások jellemzik: „a túlvilágot / kiszervezzük magunkból a semmire sem kötelező semmi-be (melles- / leg oda számúzzuk a költészetet is)”. Az erotikus töltetű jeleneteket és képeket nem számoltam meg, de a halál szó (csak mint főnév) 24-szer bukkan fel a kötetben, egyebek közt az utolsó versben, melynek címe: *Beteljesedés*. A halálversek egyébként a tőzséri versbeszéd újabb jellemző vonása. Ebben a *Beteljesedés*ben a *Léggökök* (2006) című Tőzsér-verseskötet *Sebastianus* versének önmegszólítása visszhangzik: a *Sebastianus*ban a sztoikus intellektus ekként szól: „Ne panaszkodj! Máskor más, most meg ez / adatott neked feladatként.” E mostani kötet záró versében, a *Beteljesedés*ben így módosul a bölcsesség: „Ne félj! A halál után, az elgörbült térben-időben / az első évek a legnehezebbek.” Jól kivehető, hogy e sorokban nem a szerzőtől egyébként sosem távoli ironia vagy szarkazmus szól, hanem sokkal inkább egy derűs, legföljebb a beletörődést sziporkázón kommentáló („az első évek a legnehezebbek”) attitűdre esik a hangsúly.

Nemcsak tematikailag, a formák tekintetében is rendkívül színes és változatos könyvről van szó: a már említett hexameterek, hosszúversek, szabad versek, prózaversek és páros hatosok mellett a szerző haikuban is kipróbálja magát – a nagyon találóan *Szentjánosbogaraknak* nevezett füzérben, a háromrészes *Athéni Timonnak* pedig két része is szonett. Ennek *Próbálkozik a tavasz* című részét azért is érdemes idézni, mert az évszakváltást a rendszerváltással, a holnapot a tegnappal hozza közös nevezőre, ráadásul mindkettőnek, ónak és újnak a jelzőit grammatikai területre vezeti: „de a javíthatatlan tavalyi szöveg // javíthatatlant vonz s megválthatatlant. / S a lesz-évszakokban is korrump vonzatok / állanak lesben, s álnok szótövek.”

Ugyanez a nyelvbe, a nyelvtanba visszafordítás jellemzi a kötet egyik legjobb darabjának, *Az átlátszó patkány*nak az utolsó sorát: „Hallom, ahogy a szavak végét, a ragok bőrkéjét rágja.”

Summa summarum: az alig negyven verset tartalmazó *Lélekvándor* jól illeszkedik szerzőnk eddigi verseskönyveihez, azok tematikájának és nyelvezetének folytatása, variálása, újabb és újabb, antik és modern szöveghelyeket kiegészítve, továbbírva, elmozdítva az eredeti hangsúlyokat másfelé. S ami egyáltalán nem mellékes: ezekből a lelket vándoroltató variációiból mindig megújulva kerül ki.

(*Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút, Budapest, 2019*)